

פ - פונדקאות

שני מבטים על פונדקאות¹

עפרי ברעם

תקציר

מאמר זה עוסק בבחינה של תופעת הפונדקאות – מצב שבו אישה נושאת ברחמה ויולדת תינוק שאינה שלה ביולוגית, אותו היא מוסרת להורים אחרים מיד לאחר הלידה. המאמר מנתח את התופעה באמצעות שתי תיאוריות: המעמדית של קרל מרקס, והאקזיסטנציאליסטית של ז'אן פול סרטור (בהרצאתו האקזיסטנציאליזם הוא הומוניזם). המאמר מעמת בין התפיסות השונות של הפונדקאות על פי תאוריות אלה ומנסה לענות על השאלה האם הפונדקאות הוא מעשה מוסרי. המאמר מבקש לטעון שלאור המרקסיזם הפונדקאות היא באופן מובהק תופעה נצלנית ובלתי מוסרית, ואילו בבחינת פונדקאות לאור האקזיסטנציאליזם אין תשובה חד משמעית לשאלת מעמדה המוסרי שכן כל מקרה נבדק לגופו.

(א) מבוא

פונדקאות היא מצב שבו אישה נושאת ברחמה ויולדת תינוק שאותו היא עתידה למסור להורים אחרים מיד לאחר הלידה. יש להניח שמשחר ההיסטוריה היתה הפונדקאות קיימת באופנים שונים, אך פונדקאות הריונית, בה לעובר אין קשר גנטי לאישה הנושאת אותו, אפשרית רק משנות ה-70 של המאה ה-20, בעקבות פיתוחן של טכנולוגיות להפריה חוץ גופית². הפריה חוץ גופית מנתקת את הקשר בין יחסי מין לבין התעברות, ופונדקאות מנתקת את הקשר בין נשיאת הילד לבין גידולו. כמו כן היא שוברת את הא-סימטריה הקיימת במצב הטבעי של ההריון, בו האב רק תורם את זרעו ואילו האם נושאת את ההריון; בפונדקאות שני ההורים נמצאים במצב שווה של תורמי תאי רבייה.

הפונדקאות מעוררת מחלוקת ציבורית רחבה. היא מערערת את יסודות המשפחה הנורמטיבית ומשטטשת את הגבולות בין קטגוריות תרבותיות מקובלות המבחינות בין טבעי לחברתי, בין משפחה לעבודה ובין פרטי לציבורי³. היא הופכת את האימהות מתפקיד טבעי שנעשה בספרה הפרטית משפחתית, כביכול ללא תמורה, לעבודה בתשלום במסגרת חוזה וכחלק משוק התעסוקה.

הביקורת העיקרית כנגד הפונדקאות טוענת שיש בה מימד נצלני. האם הפונדקאית נתפסת כקורבן של ניצול, והיחס אליה ואל גופה הוא כאל חפץ. הפונדקאות פוגעת בחירותה, בפרטיותה ובשליטתה על גופה. כמו גם מסכן את בריאותה. ביקורת זו מאירה את העובדה שבדרך כלל קיים אי שיווין כלכלי-חברתי בין ההורים המזמינים לאם הפונדקאית, כך שהאם הפונדקאית תלויה כלכלית בהורים המזמינים ומוכנה לוותר על זכויותיה מפני שהיא זקוקה לכסף. על פי גישה זו הבחירה להיות אם פונדקאית אינה בחירה

¹ מבוסס על עבודה סמינריונית שנכתבה במסגרת הסמינר "אדם בדמות עצמו" בהנחיית ד"ר שי פרוגל.

² השילוני-דולב 2013, עמ' 125.

³ שם, עמ' 126.

חופשית אמיתית אלא נעשית מתוך דחק ומצב חברתי וכלכלי קשה. ביקורת דומה קיימת גם על העיסוק בזנות ובפורנוגרפיה. מנגד, יש הטוענים שחוויות הפונדקאות גורמת לנשים לחוש עצמאות, יכולת הענקה המתממשת בלידתן וביכולתן להעניק להורים המזמינים הזדמנות להקמת משפחה. מחקר שראיין עשרות נשים מזמינות ופונדקאיות, העלה כי היחסים בין הפונדקאיות להורים המזמינים הם לרוב טובים, וכי הפונדקאיות חשות מההורים הכרת תודה שהיא לא רק כספית; הן תופסות את חוויית הפונדקאות כמעצימה ומשמעותית ואינן תופסות עצמן כמנוצלות⁴. ואולם, מחקרים אחרים שנעשו בנושא הגיעו לתוצאות הפוכות לגבי תחושות הפונדקאיות ויחסיהן עם ההורים המזמינים. מכאן ניתן ללמוד שנושא הפונדקאות הוא רגיש ומורכב מכדי להימדד בצורה מדעית-אובייקטיבית.

פונדקאות בישראל

ישראל היתה המדינה הראשונה בעולם שהתירה פונדקאות כלכלית בחקיקה, בשנת 1996⁵, וגם כיום המדינה המערבית היחידה מלבדה שמתירה זאת בחוק היא ארה"ב, בחלק ממדינותיה. ברוב מדינות אירופה פונדקאות אסורה בחוק, ובצרפת ושוודיה אף היו מקרים שהורים אזרחי המדינה לא קיבלו דרכון לילד שנולד כחלק מהליך פונדקאות בארץ אחרת ולא יכלו לחזור לארצם. במדינות אחרות החוק מתיר רק פונדקאות אלטרואיסטית – כזו שנעשית בין בני משפחה או חברים ללא תמורה כלכלית, וכן לפונדקאות כלכלית ללא תיווך חברות מסחריות. חקיקה זו נועדה למנוע מצב של סחר בילדים/ות.

כשנחקק "חוק הסכמים לנשיאת עוברים" הוא נועד לתת מענה למקרי קצה בודדים, והיו בו הרבה מגבלות לדוגמה, החוק התיר רק לזוג נשוי להיכנס להסדר פונדקאות, כאשר האישה בגיל הפוריות ואינה יכולה להיכנס להריון מסיבות רפואיות. כמו כן על פי החוק, על האם הפונדקאית להיות לא נשואה, בת דתה של האם המזמינה, ואסור שתהיה קרובת משפחה של אחד מההורים המזמינים. עם השנים חלה עלייה תלולה במספר המבקשים אישור להסדר פונדקאות ובהתאם לכך חלו שינויים בהנחיות לועדת האישרים – ועדה של אנשי מקצוע שתפקידה לאשר הסכמים לנשיאת עוברים בין הורים מזמינים לאם פונדקאית. בהנחיות לועדה הוטלו הגבלות על גילה של הפונדקאית, מספר ההריונות שעברה לפני ההריון הפונדקאי ומספר ההריונות הפונדקאית שהיא רשאית לשאת. כמו כן הועלה הגיל המקסימלי של בני הזוג המזמינים והותרה פונדקאות לבני זוג שכבר יש להם שני ילדים ביולוגיים⁶. ב-2010, בעקבות עתירה לבג"ץ של זוג הומואים ישראלים שביקשו להשתמש בשירותי פונדקאות⁷ הוקמה ועדה ציבורית (ועדת מור יוסף) ששינתה והרחיבה את חוקי הפונדקאות בארץ. הועדה התירה לנשים נשואות וכן לקרובות משפחה של ההורים המזמינים לשמש כפונדקאיות, על מנת להרחיב את מאגר הפונדקאיות הפוטנציאליות הקיים לאור הדרישה הגוברת לפונדקאות וכן הרחבת מעגל הזכאים לבקש פונדקאות. בין החלטות הועדה גם ההחלטה להרחיב את הזכאות לשימוש בשירותי פונדקאות לאישה יחידה או לגבר יחיד, אך במקרה של גבר יחיד האפשרות היחידה שנפתחה בשבילו היא פונדקאות אלטרואיסטית, המחייבת קשר משפחתי או חברתי קודם של הגבר עם הפונדקאית כך שמניעה לא יהיו כלכליים. הנימוק של הועדה לחקיקה זו הוא שגברים הם בעדיפות נמוכה יותר להיזקקות לשירותי פונדקאות שכן אי יכולתם להביא ילדים לעולם לא נובעת מבעיה רפואית. הועדה חששה שפתיחת האפשרות של פונדקאות כלכלית לגברים תגביר עד מאד את הדרישה לפונדקאות, ובעקבות זאת תיווצר תחרות בין ההורים המזמינים על מספר יחסית מצומצם של נשים הרוצות ויכולות לשמש כפונדקאיות - תחרות שתהפוך פונדקאות לאפשרות לעשירים בלבד. רק ב-

⁴ לפי החוקרת אלי תימן, שמחקרה מצוטט שם, עמ' 132-133.

⁵ חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד), התשנ"ו-1996.

⁶ ליפקין וסממה 2011, עמ' 24.

⁷ בג"ץ 1078/10, יואב ארד-פנקס ואיתי פנקס נגד הוועדה לאישור הסכמים לנשיאת עוברים.

2014, נחקק בישראל תיקון לחוק הסכמים לנשיאת עוברים מ-1996, המאפשר לזוגות חד מיניים וכן ליחידים/ות חד הוריים/ות לעבור תהליך פונדקאות (כלכלית) בארץ.⁸

כתוצאה מהמצב החוקי המורכב של הפונדקאות במדינות המערב, הפכה בשנים האחרונות תיירות הפריז בעולם לענף כלכלי משגשג. במסגרת זו זוגות מערביים משתמשים בשירותיהן של פונדקאיות ממדינות מתפתחות כגון הודו ותאילנד. תופעה זו נובעת הן מסיבות כלכליות – פונדקאית הודית תבצע את השירות בעבור כרבע מהסכום שישולם לפונדקאית מערבית, והן מסיבות חוקיות – רוב המדינות המערביות לא מתירות פונדקאות כלל, או שהן מתירות זאת רק לזוגות נשואים של גבר ואישה.⁹ בינואר 2013 אסרה הודו, שהיתה מבין היעדים המובילים להליכי פונדקאות, על זוגות חד מיניים לעבור תהליך פונדקאות בשטחה, ובכך מנעה את הדרך הפשוטה והנפוצה ביותר להליך פונדקאות אצל מאות זוגות הומואים ישראלים.¹⁰

מנתונים אלו על הפונדקאות מצטיירת תמונת מציאות מורכבת אשר מצד אחד יש בה מאפיינים שיכולים להעיד על ניצול לרעה פיזי, נפשי וכלכלי של נשים מוחלשות ממדינות מתפתחות, ומצד שני טומנת בחובה סיפורים אישיים רבים על עזרה הדדית בין זרים, לפעמים מקצוות שונים של כדור הארץ, אשר חוברים יחדיו כדי ליצור חיים ולהגשים חלום זה לזו – הקמת משפחה מחד גיסא והיחלצות ממצב כלכלי ומעמד חברתי נמוך מאידך גיסא.

במאמר זה אבחן את תופעת הפונדקאות הכלכלית ותפיסת האדם הנובעת ממנה באמצעות שתי גישות פילוסופיות: ההגות המרקסיסטית, בעיקר על פי כתביו של קרל מרקס ופרשניהם, וההגות האקזיסטנציאליסטית, בעיקר על פי ז'אן פול סרטור בספרו "האקזיסטנציאליזם הוא הומניזם", ואנסה לענות שתי שאלות עיקריות: האחת, כיצד באה לידי ביטוי תפיסת האדם בגישות השונות בהליך הפונדקאות; והשנייה, האם ובאיזו מידה הפונדקאות היא מוסרית, על פי שתי הגישות.

(ב) הפונדקאות בראי התיאוריה המרקסיסטית

בואנו לבחון את תופעת הפונדקאות בכלים תיאורטיים ופילוסופיים, קשה להתעלם מהתיאוריה המרקסיסטית אשר המודלים החברתיים והכלכליים שהיא מציאה משתקפים בבירור בתופעה.

קרל מרקס חילק את החיים החברתיים לשני חלקים: בסיס ובניין על.¹¹ בבסיס נמצאים אמצעי הייצור הכלכליים – כוח האדם, משאבי הטבע, אמצעי הייצור, וההון. כל אלה מניעים את הכלכלה ואחראיים על ייצור מוצרים; מרקס טען שכל הגורמים במערכת הייצור שואפים לשפר את מצבם ולהגיע למצב של שליטה בחברה, ושאיפות אלה נידונו להתנגש זו בזו. בנין העל הוא החוקים, המוסר, הדת, הפוליטיקה והאידיאולוגיה הקיימים בסביבה חברתית מסוימת. בפרט, מרקס טען שהאידיאולוגיה היא השתקפותה של המציאות בעיני בני האדם, הרואים את המציאות סביבם וממציאים תיאוריות מדעיות, סוציולוגיות, מדיניות ואידיאולוגיות שישבירו כיצד נוצרה; כאשר המעמד השולט מנסה לקדם הסבר או אידיאולוגיה שתשמר את יחסי הכוחות הקיימים לטובתו.

החברה הקפיטליסטית מאופיינת בכך שהעבודה עצמה הפכה לסחורה. הסחורה הנקנית ונמכרת היא לא רק תוצרים או מכונות, אלא כישורים של א/נשים, קניין רוחני ושעות עבודה.¹² הסחורה הופכת להיות

⁸ "אושר: פונדקאות לזוגות חד מיניים", 2.3.2014.

⁹ השילוני-דולב 2013, עמ' 130.

¹⁰ ליאור 2013.

¹¹ מרקס 2011; בהצגת הגותו של מרקס נעזרתי בדה שליט 1994.

¹² שם, עמ' 37.

הגורם המתווך העיקרי בין בני האדם.¹³ על פי מרקס, תהליך זה גורם לשתי תופעות מרכזיות: ניכור וניצול.

ניכור הוא תופעה בה אדם מאבד את אנושיותו והופך זר לתוצרים שהוא מייצר ולעצם כישרון הייצור שלו, וכן לסובבים אותו. הפועלת היא חלק ממערכת גדולה שחלקיה אינם קשורים ואינם מתקשרים זה עם זה. היא אינה מפעילה דמיון, חכמה או יצירתיות. היא חווה לחץ מהממונים עליה להגביר את קצב הייצור שלה על מנת להגדיל את התפוקה ואת הרווח. בעל ההון תורם לניכור בכך שהוא רואה בעבודה רק אפשרות להגדלת הרווח ולא תוצר אנושי, הוא אינו רואה בפועלות שלו א/נשים, רק אמצעי ייצור. הניכור השולט ביחסי העבודה גולש גם לחיים הביתיים, טוען מרקס – ומרוקן מרגש ואנושיות את בחירותיו של היחיד בענייני משפחה, נישואים וגידול ילדים.¹⁴ מרקס וממשיכיו טענו שהניכור בין האדם לתוצריו במערכת הייצור התעשייתית מחלחל ליחסים הבינאישיים בכל שכבות החברה. אנשים מתרגלים להסתכל על כל הסובב אותם – אדם או מוצר, בתור חפץ החסר משמעות רגשית עבורם, והם מתנהגים בהתאם, ללא חמלה ואהבה. מרקס אמר שהניכור גוזל מהאדם את אנושיותו והופך אותו לאי מוסרי.

הניצול על פי מרקס, הוא מושג מוסרי המתבטא גם באופן כלכלי. בתהליך הייצור ניתן למדוד את ערך העבודה (השווי הכספי שלה) על ידי כמות הזמן שמשקיעה הפועלת בייצור מוצר. אך המוצר נמכר בסכום גדול יותר משווי של ערך העבודה (המשכורת שמקבלת הפועלת). ההפרש בין הערך המסחרי של המוצר (הסכום בו הוא נמכר) לבין ערך העבודה (המשכורת שהפועלת מקבלת תמורת ייצור המוצר) הולך לכיסם של בעלי אמצעי הייצור (בעלי ההון) כרווח נקי וכך הם ממשיכים לצבור את הונם. ככל שישלם בעל ההון לפועלת משכורת קטנה יותר עבור אותה כמות עבודה, כך ירוויח בעל ההון יותר כסף. לכן, שואף בעל ההון להקטין את משכורתה של הפועלת או לגרום לפועלת לייצר יותר מוצרים תמורת אותה משכורת. מאחר שכל התייחסותו של בעל ההון אל הפועלת עוסקת בחיפוש דרכים לגרום לפועלת לעבוד יותר בעד פחות כסף, הוא מסתכל עליה כעל אובייקט, אמצעי ייצור שצריך לשפר ולנצל באופן מקסימלי. כתוצאה מכך הוא מנוכר אל הפועלת ואינו מתייחס אל אנושיותה, אל אופיה, רגשותיה, מצבה המשפחתי והכלכלי של הפועלת. ככל שבעלי ההון צוברים יותר, הפועלים עובדים קשה יותר ומרוויחים פחות, וכך מחריף הניצול והקיטוב בין המעמדות.

בניתוח של תופעת הפונדקאות באמצעות התיאוריה המרקסיסטית, ניתן לסמן כבסיס את יחסי הייצור בין הזוגות המזמינים ("בעלי הון") לבין האם הפונדקאית (ה"פועלת"). גורמים נוספים השייכים למערכת יחסי הייצור הם רופאות וא/נשי מקצוע אחרים המעורבים בתהליך, וכן א/נשי עסקים בעלי חברות תיווך בין הורים מזמינים לפונדקאיות, תורמות ביציות, תורמי זרע, ועוד אחרות הלוקחות חלק בתהליך. לצד אלו יש "אמצעי ייצור" של מכשור וטכנולוגיות רפואיות המאפשרים את קיומו של התהליך, כמו טכנולוגיית ההפריה החוץ גופית, שאיבת ביציות ועוד. ההורים המזמינים שייכים תמיד למעמד חברתי כלכלי בינוני-עליון ומעלה, שכן הסכום הנדרש על פי החוק לשלם לפונדקאית במדינות מערביות הוא גבוה מאוד; גם כשמדובר בפונדקאיות מארצות לא מערביות, הסכום עדיין גבוה גם בשביל זוג ממעמד הביניים, אם כי אין ספק ששוק הפיריון של ארצות המזרח הרחוק ומזרח אירופה הופך את הפונדקאות לנגישה כלכלית להרבה יותר זוגות, ועל כן עוד בהמשך.

נשים המסכימות לשמש כפונדקאיות בפונדקאות כלכלית, משכירות את גופן כאמצעי ייצור ("מכונה המייצרת ילדים"). בתפיסה המקובלת כיום בעולם המערבי, גוף האדם נתפס כרכושו האישי והפרטי; בחירה של האדם להשתמש בגופו לצורכי רבייה ומין נחשבת כבחירה פרטית שנעשית בדרך כלל מתוך רצון

¹³ לוקאץ' 1950, עמ' 3.

¹⁴ דה שליט 1994, עמ' 38.

חופשי ולא מתוך מניעים מסחריים; שימוש מסחרי בגוף נחשב בזוי ומשפיל. כמובן שקיימים הבדלים גדולים סביב השוני ביחס אל גברים לעומת היחס אל נשים סביב נושא זה. ניתן למצוא רבים הסבורים כי שימוש של אישה בגופה לפרנסה באמצעות זנות ופורנוגרפיה הוא לגיטימי והגיוני. עם זאת, עיסוק בתחומים אלה נחשב בזוי ומביש לנשים שעוסקות בהם. לפונדקאות לא משויכות באותה עוצמה קונוטציות של השפלה ובושה המשויכות לזנות ולפורנוגרפיה, אך למרות זאת, הפונדקאות היא עדיין פחות נפוצה בגלל גודל המחויבות, הקושי הפיזי בנשיאת הריון, והמשמעות התרבותית והחברתית הגדולה המיוחסת להריון ולידה. מאחר ומדובר בשימוש מאד מורכב ויוצא דופן בגוף האישה, וכן בגלל התפיסות הנזכרות בדבר הביזיון שבשימוש מסחרי בגוף, ישנן מעט נשים המוכנות להיות אם פונדקאית, מה שהופך את הרחם הפונדקאי למצרך נדיר ויקר ערך. עם זאת, כיוון שפונדקאות היא הדרך היחידה להורות ביולוגית למי שאינם יכולים להרות ולעיתים אף הדרך היחידה להורות בכלל (למי שאף אימוץ אינו פתוח בפניהם), הרי הורים הבוחרים בהליך הפונדקאות מוכנים לשלם כסף רב עבורו.

ניתן לראות כיצד האידיאולוגיה השולטת בעולם המערבי הקפיטליסטי תציג את הפונדקאות כעבודה משתלמת עבור אישה ממעמד כלכלי נמוך – האישה אינה צריכה לבצע כל עבודה פיזית הנמדדת בשעות עבודה, רק לתת את גופה למען תהליך טבעי שאין צורך להשקיע בהתפתחותו, ותמורת זאת תקבל שכר גבוה מכל שכר שתוכל להרוויח בעבודה רגילה באותו פרק זמן; כשלצד זאת, מוצגת הפונדקאית כמעניקה עזרה לזוג "נוקק" – לה יש יכולת שלהם אין והיא משתמשת ביכולתה על מנת לגרום אושר לאחרים. אך בפועל זה אינו בהכרח המצב, וזו ודאי אינה כל התמונה. הריון כרוך בסכנות בריאותיות רבות לגוף האישה, מעבר ל"בליה טבעית" שהריון ולידה גורמים לגוף. פעמים רבות במהלך ההריון האישה מוגבלת פיזית ואינה יכולה לעשות חלק מהדברים שהיתה מורגלת בהם קודם. כמו כן מאחר והזוג המזמין חש בעלות על התינוק שבבטן הפונדקאית, ורוצה ליצור עבורו הריון אופטימלי על מנת שיוולד תינוק בריא ובעל פוטנציאל התפתחותי גבוה, מרגיש הזוג בעלות גם על גוף הפונדקאית ("אמצעי הייצור"), ופעמים רבות באמצעות חוזה שנחתם לפני תחילת התהליך גם קובע עבור הפונדקאית מה היא מחויבת לאכול במהלך ההריון, איזה תרופות תיקח וכמה פעילות גופנית עליה לבצע. מצב זה ניתן להקביל לבעל הון הרוצה לייצר מוצר משובח כדי למקסם את כמות הרווח שלו. יחסי ייצור אלו מביאים לידי ביטוי בצורה מפורשת את דבריו של מרקס שהאדם עצמו הוא סחורה. במקרה זה ניתן לטעון שהאם הפונדקאית נסחרת על אמצעי הייצור, הכישורים והעבודה שהיא מספקת, ויותר מכך: אף התינוק נסחר כמוצר. ההורים המזמינים, שהם בעלי ההון, במטרה לחסוך כסף, יפנו לאם פונדקאית בארץ מתפתחת, שתדרוש פחות כסף, מפני שהפונדקאית בארץ המתפתחת היא ענייה יותר ולא יכולה להרשות לעצמה להתמקח על סכום התשלום. בכך שההורים המזמינים בוחרים בפונדקאית מארץ שונה, בעלת תרבות שונה ושפה שונה מהם, הם מגדילים את הזרות ביניהם לבין הפונדקאית ומחריפים את הניכור ביניהם. מצב זה מקל על ההורים המזמינים להתעלם מאנושיותה של האם הפונדקאית ולראות בה כחפץ בלבד. בחירתם של ההורים לא להשתמש בשירותיה של פונדקאית מארצם משאירה את המעמד הנמוך בארצם עני וממשיכה להעמיק את הפער בין מעמדם של ההורים, לבין המעמד אליו משתייכות האימהות הפונדקאיות הפוטנציאליות בארצם. כך, מגובים באידיאולוגיה שמציגה עקרונות כמו "כדאי לחסוך כסף" וכן "לעזור לעניים זה חשוב", מעמיקים ההורים המזמינים, בעלי ההון, את הניכור והניצול בחברה שלהם ובעולם.

האם הפונדקאית, פעמים רבות בעלת משפחה משל עצמה, צריכה ליצור הפרדה בין רגשות טבעיים שיש לאם כלפי תינוקה ומשפחתה, לבין התינוק שהיא נושאת ברחמה, שיימסר בסוף ההריון להורים אחרים. היא נדרשת לניתוק רגשי וכך בעצם מתנכרת בכל ההיבטים שמרקס הציג. היא מתנכרת לתהליך העבודה – ההריון, ולתוצר – התינוק/ת. היא מתנכרת לזולתה, שהרי התינוק ומשפחתו גם הם בני אדם, וכן ההפרדה הרגשית שהיא כופה על עצמה עלולה לחלחל גם ליחסיה עם משפחתה שלה; והיא מתנכרת גם למהות האנושית שלה בעצם ההתכחשות לרגשות הטבעיים המתעוררים כלפי הריון ותינוק. ההורים המזמינים,

שצריכים להתמודד עם העובדה שהם לוקחים תינוק מהאם שנשאה אותו הריון שלם, נדרשים אף הם לניתוק רגשי מהאם, שעלול להשפיע גם על יחסם אל תינוקם החדש. דוגמה בולטת לתהליכים אלו ניתן לראות בסרטת התינודי של ציפי ברנד "גוגל בייבי"¹⁵ המגולל את סיפורו של דורון מגד-מנט – שלאחר שהביא לעולם ילדה ביחד עם בן זוגו באמצעות פונדקאית בארה"ב, החליט להקים 'חברה להפקת הריונות', המתווכת תהליכי פונדקאות. החברה מאפשרת למשל לזוגות הומואים לקנות ביציות בארה"ב או מזרח אירופה, להפרות אותן בזרעם ולהשתילן אצל פונדקאית בהודו, לשם הם טסים בסוף ההריון לאסוף את תינוקם. דורון עצמו עושה את התיווך בין הגורמים השונים – להורים המזמינים נותר רק לבחור איזה ביציות הם רוצים לקנות מתוך מאגר של תורמות באינטרנט, לתת זרע, ולהגיע בסוף לאסוף את "התוצר המוגמר". מנקודת המבט המרקסיסטית, מגד-מנט מגביר את הניכור הקיים גם כך בהליך הפונדקאות - הוא יוצר ניתוק מוחלט בין הזוגות המזמינים לבין הנשים הייצרות' (תורמות הביציות והפונדקאיות); ההריון מתבצע במקום שהוא מרוחק הן פיזית והן חברתית ותרבותית מההורים המזמינים, כך שנקודת ההתחלה היא חוסר שפה משותפת בין ההורים המזמינים לבין האם הפונדקאית; וניכר שיש נתק מוחלט בין החלקים השונים ב"שרשרת הייצור", כך שהיחס לפונדקאיות הוא כאל אובייקטים. בהמשך הסרט מציעה מנהלת "חוות הפונדקאיות" בהודו, ד"ר פטאל, לחלק מהזוגות להשתיל את הביציות המופרות אצל שתי אימהות פונדקאיות כדי להגדיל את הסיכויים להריון, - במושגים מרקסיסטיים ניתן לומר שכ"מנהלת המפעל" היא רוצה לייצר עבור הלקוח שלה, בעל ההון, את המוצר הטוב ביותר בעלות ובזמן מינימליים, ולכן היא שואפת לתפוקה מקסימלית של הפועלות (הפונדקאיות) שמשתכרות פחות בעקבות זאת (הזוג המזמין משלם את אותו הסכום עבור שימוש בשתי פונדקאיות במקום באחת); הזוגות מצידם מסכימים לכך ללא היסוס, ונראה שהם אכן תופסים את הפונדקאית, ההריון והביציות בתור חלקים של מכונת הייצור, ומפעילים לגביהם שיקולים של תועלת. במהלך הסרט מצולמות עשרות נשים הודיות הרות שוכבות במיטות זו לצד זו במשך ימים שלמים, כאשר עובדות המרפאה עוברות ביניהן ומחלקות להן כדורי ויטמינים וכוסות חלב לטובת בריאות העוברים, ממש כמו בפס ייצור של מפעל.

בהסתכלות על תופעת הפונדקאות דרך עולם המושגים המרקסיסטי, ניתן למצוא דוגמאות רבות למושגים ותהליכים בהם עסק מרקס. יחסי הייצור בין ההורים המזמינים לאימהות הפונדקאיות מצטיירים כיחסים של ניצול וניכור, המגובים על ידי האידיאולוגיה של המעמד השולט בחברה המערבית המעודדת מימוש עצמי על ידי הקמת משפחה והולדת ילדים לצד צבירת כסף - ההורים המזמינים חוסכים מכספם על ידי שימוש בפונדקאיות מארצות מתפתחות והאימהות הפונדקאיות בנות המעמד הנמוך חושקות בכסף כדי לעבור ממעמד זה ומוכנות לשעבד את גופן ונפשן לתהליך. ניתוח זה צובע את החברה בצבעים מאד קודרים, ונותן תחושה של חוסר אנושיות ויחס מחפצן של בני אדם זה כלפי זה.

(ג) הפונדקאות בראי האקזיסטנציאליזם של סרט

בעוד הבחירה לנתח את תופעת הפונדקאות באמצעות מושגים מרקסיסטיים היא מתבקשת וכמעט צפויה, הבחירה לעשות זאת באמצעות האקזיסטנציאליזם היא קשה יותר. המרקסיזם רואה את העולם באופן דיכוטומי כאשר לכל גורם בחברה יש תפקיד ברור המשיך אותו למעמד מסוים; האקזיסטנציאליזם, לעומתו, מסתכל על כל מקרה לגופו ועל בחירותיו של כל אדם כשלו בלבד ולא כמשתייכות למבנה גדול יותר, קבוצה, או מעמד. כאשר בוחנים את הגותם של הוגים המשויכים לזרם האקזיסטנציאלי, ניתן למצוא שוני רב בין דבריהם - אחד מעקרונות האקזיסטנציאליזם הוא חוסר אידיאולוגיה ודרישה להגדרה עצמית ייחודית, דבר המקשה להתייחס אל ההגות האקזיסטנציאליסטית כאל מקשה אחת. לכן במאמר

זה בחרתי להתמקד בהגותו של ז'אן פול סרטור כפי שהיא מובאת בהרצאתו-ספרו "האקזיסטנציאליזם הוא ההומניזם" מ-1946.¹⁶

הרעיון המקורי והמהפכני ביותר של האקזיסטנציאליזם, היא הטענה ש"הקיום קודם למהות". על פי רעיון זה, לאדם אין מהות מוגדרת-מראש לפני שהוא קיים, כלומר – האדם הוא היצור היחיד שראשית לכל קיים, ואז קובע את מהותו על סמך פעולותיו והתנהגותיו. מתוך כך טוען סרטור שרק לאדם היחיד היכולת לקבוע את מהותו, והוא זה שמגדיר את עצמו, שכן אין אף אחד שיכול להעניק לו מהות מוכנה מראש או לברוא אותו.

סרטור מזהה את החירות עם הקיום וקובע שכאשר אדם קיים, הוא חופשי. החירות היא מה שמאפשר את היכולת לבחור, וכמו יכולת הבחירה של האדם גם החירות היא חלק בלתי נפרד מהקיום האנושי, ולא דבר שהאדם יכול לבחור אם לאמץ או לא. אקט הבחירה הוא העובדה הבסיסית ביותר בחיי האדם - "כל אחד מאיתנו חייב לבחור את עצמו".¹⁷ גם כאשר אדם בוחר לא לעשות דבר, או לעשות את מה שכולם עושים ולא משהו חריג או מקורי, זוהי בחירה – וכך או כך, בחירותיו של האדם הן היוצקות את המשמעות לחייו וקובעות את מהותו. ומאחר וכל אדם הוא זה שמגדיר את מהותו, והוא עושה זאת באמצעות שרשרת בחירות בלתי פוסקות, הגדרה עצמית זו יכולה להשתנות בכל עת. על פי סרטור, מאחר שההווה משתנה ומתעצבת מחדש כל הזמן, אנשים רבים מתקשים לשאת מצב זה של שינוי ובחירה תמידיים. לפיכך, מרבית בני האדם בחלקים נרחבים מחייהם נוטים לייחס למקור חיצוני (כגון מנהיג, אל, הורים, נסיבות חיים שונות, וכיו"ב) את השליטה בתכנית חייהם. למצב זה קורא סרטור הונאה עצמית או כחש עצמי, שכן זהו מצב בו האדם משקר לעצמו ומכחיש בפני עצמו את יכולת הבחירה החופשית על מנת להתנער מהאחריות הכרוכה בהכרה שבכל שלב בחייו הוא בחר כיצד לפעול והוא קבע כיצד יתעצבו חייו. עוד ביטוי להונאה עצמית הוא ניסיונם של אנשים לעטוף עצמם בהגדרות וזהויות חיצוניות שעוזרות להם לברוח מהתמודדות עם הבחירה הבלתי פוסקת. זהויות אלה יוצרות לעתים מצב של ניכור, זהות מזויפת וחוסר אותנטיות, שכן כאשר האדם תולה את בחירותיו בגורם חיצוני (כמו סביבה פיזית וחברתית, מצב כלכלי וכיו"ב) הוא הופך עצמו לאובייקט, אשר ניתן לשינוי רק על ידי גורם חיצוני, ומתכחש להיותו סובייקט, יצור בעל תודעה ויכולת בחירה.

האפשרות לבחור ולהשתנות קיימת בזכות החופש, המייחד את האדם ואת התודעה האנושית. בגלל חופש זה, המאפשר לנו תמיד לבחור בין כמה אפשרויות פעולה, אנחנו אחראים לעצמנו תמיד, לכל מעשינו והעדפותינו. ב"אקזיסטנציאליזם הוא הומניזם" טוען סרטור לראשונה שהאחריות היא לא רק על עצמנו אלא גם על אחרים, שכן באקט הבחירה, בכך שאני מעידה על העדפותיי, אני מעבירה לסביבה מסר שזה הדבר הנכון לבחור, שכן צריך העולם להיראות לפי השקפתי. הערכים המשתקפים בבחירותיי מסמלים את החברה אותה הייתי רוצה ליצור. טענה זו שמה אחריות כבדה על כתפי היחיד המודע לחופש בחירתו – אחריות לכלל האנושות בכל פעולה הוא בוחר לבצע. אחריות זו הנתבעת מכל אחד ואחת, היא קשה מנשוא, טוען סרטור, והיא זו המעוררת בנו לעתים את תחושת החרדה הקיומית.

כאשר אדם מודע לחופש שלו ולאחריות שיש לו על בחירותיו הוא נמצא בהווה אותנטית. הווה האותנטית, על פי סרטור, היא דרך חיים נטולת מסכות והונאות עצמיות, של מחויבות ואחריות מוחלטת על החירות האישית והבחירה החופשית של היחיד למרות תחושת החרדה הקיומית. סרטור דיבר בעד השאיפה התמידית לחיים בהווה אותנטית.

¹⁶ סרטור 1988. לדיון בסארטר ראו: ברניקר 1992, וכן גולומב 1990, בעקבותיהם הלכתי בכתיבת חלק זה.

¹⁷ שם, עמ' 15.

ב"אקזיסטנציאליזם הוא הומניזם" טוען סרטור שהזולת הוא חיוני לקיום של היחיד, וחיוני להכרת היחיד עם עצמו ועם האמת שלו. כל תכונה של היחיד מקבלת תוקף לקיומה רק עם הזולת מכיר בתכונה זו, ולכן הזולת הכרחי לכל חיפוש עצמי שעובר היחיד – כי שינוי או גילוי עצמי הוא בעל תוקף עבור היחיד רק עם הוא זוכה להכרת הזולת. בהמשך טוען סרטור שהיחיד השואף לחיים בהוויה אותנטית מגיע להכרה, מתוך מודעות, שכדי לחיות חיים ראויים הוא חייב לשאוף לחופש בכל ערכיו ובחירותיו; ומאחר והחופש הוא יסוד הקיום והוא המפתח לבחירותיו של האדם המעצבות את מהותו, הוא בהכרח יגיע למסקנה שאם הוא שואף לחופש של עצמו עליו לשאוף לחופש של כל בני האדם. זאת מפני שכל אדם בבחירותיו מתווה את הקיום הראוי בעיניו לגבי כל האנושות, ולכן הוויה אותנטית המבוססת על בחירה חופשית צריכה להיות השאיפה של כל אדם הן לעצמו והן לזולת.

סרטור טוען שהאדם החופשי עוסק בלרדוף אחר מטרות שמעבר לעצמו ולמה שכבר עשה – תכניות לעתיד, ערכים שהוא רוצה לאמץ וכדומה; רדיפה זו מאפשרת לו להתקיים ובכך הוא מתעלה מעל עצמו – ממשיך לשאוף לדברים שהם מעבר לגבולותיו. תודעתו משתנה ומתפתחת ובכך הוא ממשיך להגשים את אנושיותו.

מאחר והאקזיסטנציאליזם עוסק בהגדרה עצמית ובבחירות אישיות, בבואי לנתח את תופעת הפונדקאות באמצעות ההגות האקזיסטנציאליסטית, אין לי דרך לדעת האם בחירותיהם של האנשים בהם אני דנה הן אותנטיות ונעשו מתוך חירות, או אולי כחלק ממה שסרטור יכנה הונאה עצמית ותוך התכחשות לאפשרות הבחירה שלהם בסיטואציה. אנסה אם כן לנהל דיון כפול ולבחון את הסיטואציות הנידונות הן מתוך הנחה שהתפתחו מתוך בחירות אותנטיות של האנשים המעורבים והן מתוך ההנחה שקרו מבחירות לא אותנטיות של א/נשים הנתונים בכחש עצמי.

כאשר אני בוחנת החלטה של גבר, אישה או זוג, להביא לעולם ילד/ה באמצעות פונדקאית מתוך הנחה שזוהי בחירה אותנטית, ניתן לומר שיש בכך בחירה אקטיבית - בניגוד להולדת ילד בצורה הטבעית, המתרחשת לעתים שלא במכוון ולמצער לא מצריכה מאמץ גדול או חריגה משגרת החיים בעבור מרבית האנשים, כניסה להליך פונדקאות מחייבת מחשבה מוקדמת בדבר הבאת ילד לעולם, תכנון הדבר, ופעמים רבות גם ניסיונות וכשלונות רבים להביא ילד לעולם באופן טבעי, בחינת האפשרויות העומדות בפניהם, ובחירה בהליך הפונדקאות. ניסיונות אלה, ועצם תכנון המשפחה, מראים על שאיפה של היחיד או הזוג לעבר מטרה שנמצאת מחוץ להם, הכרוכה ביצירת הוויה אנושית חדשה בעולם ולקיחת אחריות על בן אנוש אחר. עם זאת, כאשר מניחים שזוהי בחירה לא אותנטית, ניתן לומר שבחברות רבות ובהחלט בחברה הישראלית היהודית, מבנה המשפחה המסורתית תופס מקום מרכזי - יחידים וזוגות ללא ילדים נחשבים חריגים, והבאת ילדים לעולם נתפסת כמימוש זכות נשגבת ובקהילות מסוימות אף כחובה (להגדיל את האוכלוסייה היהודית בארץ, לחזק את העם והצבא, לדאוג להמשכיות המשפחה והקהילה ולילדים שיטפלו בהוריהם ובסביבהם לכשאלה יזדקנו). בהסתכלות זו ניתן לשער שזוגות רבים, עם היוודעם על חוסר יכולתם להביא ילדים לעולם בדרך הטבעית, יתקדמו מיד לאפיק הפונדקאות מבלי מחשבה מעמיקה על ההשלכות והמשמעות של בחירה באפשרות זו כדרך להביא ילד לעולם, כתוצאה מלחץ משפחתי וקהילתי ומהתפיסות הרווחות בתרבותם הנוגעות להקמת משפחה.

בבחירה בפונדקאות קיימת הנכונות להשקיע משאבים כלכליים בתהליך, וכן שיתוף של עוד מספר בני אדם (האם הפונדקאית, אנשי המקצוע המעורבים בתהליך, ולעתים חברה המתווכת בין כל הגורמים) בהחלטות ובתהליכים שבדרך כלל מתרחשים כחלק מאינטימיות שבין בני זוג. שיתוף של אנשים נוספים אלה בהחלטות כולל בהכרח גם שיתופם באחריות על התהליך ועל הילד שיוולד, אחריות שגם היא שמורה באופן מסורתי ברוב החברות המערביות להורים בלבד. מתוך הנחה של אותנטיות, בעצם נכונותם של ההורים המזמינים להיכנס לתהליך הפונדקאות ניתן לראות את ערך האחריות כפי שסרטור ניסחו – ההורים המבצעים את ההחלטה יוצאים מכלל הנחה שאר בני האדם המעורבים בתהליך צריכים לנהוג כמוהם, ויבחרו לנהוג באחריות. בהסתכלות מתוך הנחה שההורים נתונים בכחש עצמי, ייתכן שההורים

המזמינים כלל לא יחשבו על שאר האנשים המעורבים בתהליך כסובייקטים, אלא יתפסו אותם כאובייקטים המסייעים להם להגשים את מטרותם.

כאשר בוחנים את מצבה של אישה הבוחרת לשמש כאם פונדקאית, מתוך הנחה של בחירה אותנטית, ניתן לראות בה אישה הבוחרת לממש את יכולותיה הייחודיות להרות אל מול אחרות שאינן מסוגלות לעשות זאת. גם כאשר הפונדקאית מקבלת סכום כסף גדול עבור שירותה, מדובר במעשה אשר מודע לזולת ומתייחס אליו. האם הפונדקאית לוקחת על עצמה סיכון אישי כבד ואחריות שגם סכום כסף גדול לא בהכרח יפצה אותה עבורו (במקרה של מוות בלידה למשל), ובכך נותנת מעצמה הרבה מעבר לתמורה החומרית שהיא מקבלת. היא בוחרת בחירה שהיא לרוב יוצאת דופן בחברה שהיא חיה בה. היא בוחרת לסכן את גופה, וכך בעקיפין גם מסכנת את משפחתה, כיוון שאם ההיריון יפגע בה היא לא תוכל לטפל במשפחתה. כמו כן היא בוחרת לקשור את גורלה, לפחות למשך תקופה מסוימת, עם אדם אחד או יותר (ההורים המזמינים) שהוא זר לה. כאמור, מעורב בבחירה זו סכום כסף לא מבוטל, אבל מחקרים בתחום מראים כי ישנה התמסרות והתכוונות של האם הפונדקאית לתפקידה, שהיא מעבר לגמול הכספי שהיא מקבלת¹⁸. מהסתכלות זו, על פי סרט, אפשר להניח כי האם הפונדקאית בוחרת לממש את עצמה ולחרוג אל מעבר לגבולות העצמי שלה למען האחר, מתוך ערכים בהם היא בוחרת ומטרוה אליהן היא שואפת. לעומת זאת, אם נצא מכלל הנחה שהפונדקאיות שרויות במצב שסרט מכנה כחש-עצמי – אינן מכירות בכך שהן בעלות חופש בחירה ואינן לוקחות אחריות על בחירותיהן, נוכל לשער שרוב האימהות הפונדקאיות נכנסות לתהליך מתוך מניעים של מצוקה כלכלית, גם אם הן מנמקות זאת אחרת כלפי חוץ, וללא הבנה של מלוא ההשלכות הפיזיות והרגשיות של ביצוע התפקיד. כמו כן ייתכן שרבות מהן לא חושבות על ההחלטה לשמש כפונדקאית כאקט של בחירה חופשית אלא כמעשה של חוסר ברירה שהן "נדחפו" אליו כתוצאה ממצוקה שלא היתה להן דרך אחרת להיחלץ ממנה.

בחיפוש באינטרנט ניתן למצוא עדויות רבות מצולמות או כתובות, של אימהות פונדקאיות. בכתבה באתר Mako מספרת תמי, ישראלית שנשאה שני הרינוות פונדקאיים, על תחושת גאווה, ותחושה שהיא "עושה מצווה". היא אף מספרת שלא פחדה מתגובות הסביבה ולא הסתירה את עובדת היותה פונדקאית מתוך אמונה שלמה בדרך זו¹⁹. מנקודת הסתכלות אותנטית, תמי מראה באמרות אלו הן שאיפה להווייה אותנטית והן בחירה חופשית שאינה נכפית עליה מגורם חיצוני או ממערכת ערכים חיצונית. משתמע מדבריה שהיא בחרה בדרך זו מתוך החלטה שזוהי הדרך הטובה ביותר לדאוג לעתידם הכלכלי שלה ושל ילדיה וכן ממחשבה שהמעשה תואם ערכים בהם היא בחרה להאמין. אולם כשהיא מספרת על השיקולים בקבלת ההחלטה להפוך לאם פונדקאית היא מציינת את השיקול הכלכלי ואת הצורך לקבל ממשפחתה תמיכה בבחירה להפוך לפונדקאית. מדברים אלה עולה יותר תחושה של מלחמת הישרדות כלכלית ופחות של בחירה חופשית ואותנטית. הנימוקים של תמי בפני משפחתה לגבי עיסוקה כפונדקאית יכולים להיראות כניסיון שלה "להגיד את מה שצריך" על מנת להמשיך לקבל תמיכה כלכלית ממשפחתה, ולא בהכרח כמימוש של ערכי עזרה לזולת שהיא בחרה לאמץ.

בעדות זו ובאחרות, מתארות האימהות הפונדקאיות אקט של בחירה בפונדקאות, המנומק מסיבות שונות. סרט בהרצאתו טוען שאין בחירות שגויות ונכונות, ואי אפשר לשפוט את תוכן הבחירה. עם זאת ניתן לשפוט את **אופן הבחירה** - האם נעשתה ממקום אותנטי וחופשי, או מתוך תחושה של חוסר ברירה וכפיה מבחוץ אותה סרט מכנה כחש-עצמי. על פי תפיסה זו ניתן לקבוע כי רבות מן האימהות הפונדקאיות נמצאות בהתמודדות מתמדת על עיצוב מהותן, זהותן וסביבתן. החלטתן המורכבת ויוצאת הדופן לשמש כפונדקאיות, יכולה להראות על חשיבה חופשית ומודעות לאפשרויות הבחירה העומדות בפניהן על מנת

¹⁸ למשל מחקרה של אלי תימן שמוזכר בהשילוני-דולב 2013, עמ' 132-133.

¹⁹ שגב 2011.14.12.

לקבוע ולעצב את מהלך חייהן. האישה הבוחרת להפוך לאם פונדקאית מתוך הווייה אותנטית, עושה זאת מתוך אמונה שבבחירתה, היא מקדמת את החופש של עצמה ושל הזולת – קהילתה, משפחתה, ההורים המזמינים. ההווייה האותנטית גורמת לכך שהאדם ייקח אחריות גם על סביבתו, שכן היחיד הוא האחראי לעיצוב סביבתו גם מבחינה מוסרית²⁰. מכאן נובע שבבחירתה הערכיות מפתחת הפונדקאית גם את האחריות המוסרית של עצמה ושל הסובבים אותה. מצד שני ניתן לראות כי רובן המכריע של האימהות הפונדקאיות מגיעות מתוך מצב של מצוקה כלכלית, פעמים רבות כגרושות או חד הוריות אשר צריכות לממן את עצמן ואת ילדיהן, ללא השכלה ועם אפשרויות תעסוקה מוגבלות, וסכום הכסף הגדול הטמון בפונדקאות הוא המניע המרכזי שלהן לשמש כפונדקאיות²¹. כלומר ייתכן כי חלק מהאימהות, מרגישות בתוכן שהבחירה בפונדקאות היא לא באמת בחירה חופשית אלא הבחירה היחידה שיש להן כדי להציל את משפחתן, והסיבות האחרות שהן מציגות כלפי קהילתיהן או כלפי התקשורת הן מה שהן חושבות שיהיה נכון להגיד על מנת לשמור על שמן הטוב, לעשות רושם על אחרים, או כחלק מזהות מזויפת שהן אימצו על מנת לחיות בשלום עם בחירתן.

גם כאשר שתי נשים יבצעו את אותה בחירה להפוך לפונדקאיות ואף ינמקו אותה באותה סיבה, ייתכן שעל פי סרט, בחירה אחת תיחשב מוסרית ואילו השנייה לא, ומוסריותן תימדד על פי רמת המודעות של הנשים המבצעות את הבחירה לחופש שלהן ולאחריות שלהן על עצמן ועל סביבתן.

(ד) בין שני מבטים

בניסיון לעמת את הגישה התיאוריה המרקסיסטית אל מול התיאוריה האקזיסטנציאליסטית של סרט בניחוח של תופעת הפונדקאות ניתן לומר, שמתוך הגישה המרקסיסטית עולה באופן ברור שהפונדקאות, לפחות הפונדקאות הכלכלית, היא אקט מובהק של ניצול ואינה יכולה להתפס כמוסרית בעולם הקפיטליסטי שבו אנו חיים. עם זאת, ניתוח מרקסיסטי יוביל למסקנות דומות גם לגבי יחסי עבודה הרבה יותר קונבנציונליים בעולמנו ועל עוד מגוון של תופעות תרבותיות.

בניגוד למרקסיזם, באקזיסטנציאליזם על פי סרט אין תשובה חד משמעית לשאלה האם פונדקאות היא מוסרית שכן כל מקרה נבדק לגופו וניתן לקבוע האם מעשה הוא ראוי רק אם יודעים מה המחשבות שמתוכן פעלו האנשים המעורבים וכיצד הם מנמקים את מעשיהם. כלומר, אומר סרט, כל מעשה יכול להיות ראוי או לא ראוי, הכל תלוי במניע של העושה. תפיסה זו הינה הרבה פחות נוקשה וחד משמעית מהמרקסיזם ולמעשה שמה את כוח הבחירה וההשפעה בידי היחידה, האחראית לקבוע מה תהיה המשמעות של חייה והאם מעשיה יהיו נכונים ומוסריים.

בניסיון לנתח את תופעת הפונדקאות בעזרת התיאוריות השונות, הניתוח האקזיסטנציאליסטי היה מורכב הרבה יותר, כאשר כל ניסיון לנתח מקרה או תופעה באמצעות האקזיסטנציאליזם הצריך את פירוק המקרה למספר אפשרויות על פי המניעים האפשריים של המעורבים במקרה והשאלה הבלתי ניתנת למענה למסתכל מן הצד – האם האנשים המדוברים פועלים ממקום אותנטי או שאינם.

כשניגשתי לעסוק בעבודה זו קיוויתי למצוא תשובה חד משמעית לשאלה האם פונדקאות היא מעשה נכון ומוסרי. הדילמה המתמדת שהרגשתי בנוגע לתשובה לשאלה זו היתה אחת הסיבות שדחפו אותי לעסוק בנושא זה, לצד העניין שלי בהרכבי משפחות יוצאי דופן מתוך השתייכותי לקהילה הלהטב"אקית (לסביות, הומואים, טרנסג'נדרים/ות, ביסקסואליות/ים, א-מיניות/ים וקווירים/ות) והיותי פעילה חברתית וחינוכית בה. לצד מאבקם לשוויון של יחידים ומשפחות להטב"אקיות, ביניהם זוגות הומואים שדרכם היחידה להביא ילדים לעולם היא באמצעות פונדקאות, ניצב המאבק לשוויון זכויות בין גברים לנשים – עוד נושא

²⁰ פרזגל 2006, עמ' 157.

²¹ כפי שמציג הסרט "גוגל בייבי", וכן מנדל ומרגלית 2014.1.24.

קרוב לליבי. גופים פמיניסטיים רבים נאבקים בפונדקאות בטענה שמדובר בניצול של גוף האישה וקיבוע הפערים בין גברים לנשים – הפונדקאות נשארת אחת מהדרכים הבודדות של נשים להרוויח סכומים גדולים של כסף. מאבקים אלה משיקים בתחומים רבים אך דווקא בשאלת הפונדקאות הם מגיעים לעתים לכדי התנגשות ועימות, וכך נשארה הפונדקאות בעיני נושא טעון שאני מתקשה לגבש דעה נחרצת אודותיו. לצערי, אך אולי לא להפתעתי, גם בסיום העבודה אין בידי תשובה לשאלה האם הפונדקאות היא מעשה ראוי ומוסרי - לעתים תיראה לי כניצול מחפיר של נשים עניות שאינן מודעות לזכויותיהן ומוכנות לעשות הכל על מנת להציל את עצמן ואת משפחתן ממצבן הקשה, לצד היותה הבאת ילדים/ות לעולם באמצעים מלאכותיים כאשר ישנם כל כך הרבה ילדים/ות נטושים המחכים לאימוץ; ולעתים אראה בה מעשה מקסים של עזרה הדדית – מצד אחד לזוג או יחיד/ה הכמהים לילדים/ות משלהם ולא יכולים/ות להקים משפחה בשום צורה אחרת, ומצד שני לאישה או משפחה שזוכה להזדמנות פז להיחלץ ממצב כלכלי וחברתי קשה, להגשים את עצמה ולהרגיש בעלת ערך בעולם בכך שהעניקה למישהו את מתנת החיים.

אני מאמינה בזכותו של כל אחד ואחת לאושר ומימוש עצמי ורוצה להאמין שישנה דרך בה כל אחת יכולה להגיע לאושר זה מבלי לפגוע באושרם של אחרים. יש שיגידו שזו תפיסה נאיבית, אך ברוח דבריו של סרט, זוהי האמת שלי ואחד הערכים שאני בוחרת להאמין בהם ומקווה שינחה אותי בחיי ובדרך ההסתכלות שלי על דברים. כמו כן אני רוצה להאמין שאחרים ואחרות המעורבים בתהליכי פונדקאות מחזיקים בערכים דומים ופועלים לממש אותם וכך, אולי, מונעים עוד ניצול ופגיעה בעולם.

מקורות

- ברינקר, מנחם, ז'ין פול סרט: דרכי החירות, ת"א: הוצאת משרד הביטחון, 1992.
- ברנד פרנק, ציפי (במאית), גוגל בייבי, יס דוקו, 2009, סרט, <http://yes.walla.co.il/?w=2/8630>
- גולומב, יעקב, מבוא לפילוסופיות הקיום: אקזיסטנציאליזם, ת"א: הוצאת משרד הביטחון, 1990.
- דה-שליט, אבנר, סוציאליזם, ת"א: הוצאת משרד הביטחון, 1994.
- השילוני-דולב, יעל, מהפכת הפרייון, בן שמן: הוצאת משרד הביטחון/מודן, 2013.
- חוק הסכמים לנשיאת עוברים (אישור הסכם ומעמד היילוד), התשנ"ו-1996, ס"ח 176.
- לוקאץ', גיאורג, אקזיסטנציאליזם או מארכסיזם, תרגום: אהרון ראובני, ת"א: הקיבוץ המאוחד, 1950.
- ליאור, אילן, "הודו אסרה פונדקאות להומואים; מאות ישראלים יפגעו", בתוך: הארץ, 8.1.2013, <http://www.haaretz.co.il/news/education/1.1902550>
- ליפקין, נופר, סממה, אתי, פונדקאות בישראל – תמונת מצב 2010 והצעות לשינוי חקיקה, חיפה: אישה לאישה, 2011: http://isha.org.il/wp-content/uploads/2014/08/surrogacy_web.pdf
- מנדל, רועי, מרגלית, מיכל, "התנקיתי. ילדתי בשביל הכסף", בתוך: ynet, 24.1.2014, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4480459,00.html>
- מרקס, קרל, הקפיטל: ביקורת הכלכלה המדינית, תרגום: צבי וויסלבסקי, בני ברק: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2011.
- סרט, ז'אן פול, האקזיסטנציאליזם הוא הומניזם, תרגום ואחרית דבר: יעקב גולומב, ירושלים: כרמל, 1988.
- פרוגל, שי, רטוריקה, אור יהודה: כינרת זמורה ביתן, 2006.

- שגב, רוני, "מבחינתי הריון זה תהליך רפואי": סיפורה של אם פונדקאית", בתוך: 9 חודשים, http://www.mako.co.il/ninemonth-fertility/relationship/Article-14.12.2011_08e5557653c3431006.htm
- "אושר: פונדקאות לזוגות חד מיניים" (מחברת אינוה ידועה), בתוך: Mako, 2.3.2014, <http://www.mako.co.il/news-israel/health/Article-3767fa1a9128441004.htm>
- Levin-Epstein, Amy, "Why I Was A Surrogate Mother", in: *babble*, <http://www.babble.com/pregnancy/be-a-surrogate-mother-surrogacy-story/>, 2012